

w związku z uwzględnianiem szerokiej literatury pedagogicznej, filozoficznej, religijnej. Klarowność struktury, która jest zachowana w treści książki i narracji Autorki, momentami nie jest odzwierciedlona w *Spisie treści*, to jest tytułach rozdziałów lub podrozdziałów – brak ten eliminowałyby uzupełnienia w brzmieniu (treści) tych tytułów, sprowadzające się do ich rozbudowy, która oddałaby logikę narracji. Przede wszystkim jednak podkreślić należy, że rodzima koncepcja wczesnego wychowania dziecka, jaką jest system Edmunda Bojanowskiego z jego 200-letnią kontynuacją przez siostry służebniczki, nareszcie znalazła adekwatne dla siebie, wyjątkowo pełne ujęcie w monografii s. Marii Opieli. W sytuacji, gdy system Bojanowskiego niewątpliwie zaliczyć można do znaczących osiągnięć pedagogicznych w Europie przełomu XIX i XX wieku – a nie miał on we współczesnym piśmiennictwie, nawet polskim, adekwatnych ocen i ujęć oddających jego rangę – praca M. Opieli jawi się jako bezcenna w upowszechnianiu tego dorobku.

System wychowania w ujęciu zaproponowanym przez Siostrę Marię Opielę wychodzi naprzeciw ubóstwu moralnemu rodzin, jest potrzebny współczesnej kulturze i jakże często obecnemu w niej krzywdzeniu dziecka. Dobrze się więc stało, że tym samym ma on szansę zaistnieć nie tylko w przedszkolach ss. służebniczek, ale także poza nimi, jako trwałe element pedagogiki przedszkolnej i tradycji polskiej kultury.

Janina Kostkiewicz*

Katka Reszke, *Powrót Żyda. Narracje tożsamościowe trzeciego pokolenia Żydów w Polsce po Holokauście*, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt 2013, ss. 330.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2014.017>

Wagę problematyki podejmowanej w recenzowanej książce podkreśla już sam jej mocny tytuł: *Powrót Żyda*. Oto młodzi polscy Żydzi chcą być bardziej widoczni, również w sensie lingwistycznym pragną, aby słowa „Żyd” nie wiązać z negatywnymi konotacjami i odważnie używać go w dys-

---

* Prof. dr hab. Janina Kostkiewicz jest kierownikiem Zakładu Pedagogiki Szkoły Wyższej i Polskiej Myśli Pedagogicznej w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

kursie publicznym. Książka jest wynikiem ponad dziesięcioletnich badań w ramach programu doktorskiego na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Jej autorka – dr Katka Reszke – z wykształcenia kulturoznawca, obok pracy naukowej zajmuje się obecnie również fotografią i reżyserią filmów dokumentalnych.

K. Reszke w niebywale interesujący sposób przedstawia procesy odkrywania korzeni w okresie adolescencji, konstruowania autodefinicji „bycia Żydem” i granic kulturowych, budowania indywidualnych narracji w konkretnych okolicznościach i interakcjach społecznych oraz tworzenia modeli uwierzytelniania czy legitymizowania żydowskiej tożsamości.

Książka rozpoczyna się obszernym wprowadzeniem na temat fenomenu pojawienia się „nieoczekiwanego pokolenia” młodych Żydów. Z uwagi na fakt, iż trzecie pokolenie wychowywało się bez doświadczenia dziedzictwa żydowskiego domu, proces dochodzenia do spójnej identyfikacji jest tutaj szczególnie trudny. Nie są to bowiem powroty w sensie tradycyjnym, ale – jak czytamy – próby „nieustannego konstruowania zupełnie nowej współczesnej polskiej kultury żydowskiej” (s. 15), a co za tym idzie, również nowych form tożsamości żydowskich w obliczu luki pokoleniowej. Przy tym owe tożsamości są niepewne, niezwykle dynamiczne i zindywidualizowane, co sprawia, że Reszke uzyskuje w swych badaniach swoistą „polifonię odpowiedzi”.

Następny podrozdział dotyka wątków osobistych autorki. Stanowi wyjątkową autorefleksję nad problemem odkrywania własnych żydowskich korzeni. Owa introspekcja doskonale ilustruje opisywany dalej skomplikowany proces poszukiwania tożsamości wśród badanych. Trzeba zaznaczyć, że takie osobiste wyznanie jest dość rzadkie w literaturze naukowej, co bardzo pozytywnie czytelnika zaskakuje.

Tło społeczno-historyczne po II wojnie światowej zostało w kolejnym podrozdziale jedynie zarysowane. Rozumiem, że powstało ono na potrzeby adresata młodego, a może przede wszystkim nieobeznanego z polską specyfiką odbiorcy zagranicznego – bowiem książka stanowi polskojęzyczną wersję wydania angielskiego *Return of the Jew* (Boston 2013). Odnajdziemy tutaj również charakterystykę trzech pokoleń powojennych Żydów w świetle literatury przedmiotu oraz współczesnego polsko-żydowskiego *milieu* kulturowego jako krajobrazu nowej demokracji, pokolenia transformacji ustrojowej i rodzących się pluralizmów kulturowych. Jednocześnie autorka przychyła się do tez socjologów (m.in. Hanny Świdry-Ziemby), iż mamy obecnie do czynienia z generacją młodych Polaków raczej zagubionych, poszukujących wartości i atrakcyjnych odniesień kulturowych. Obrazu dopeł-

nią przeobrażenia wewnątrz społeczności żydowskiej (rozkwit instytucjonalny i kulturalny, niespodziewany proces deasymilacji młodych Polaków pochodzenia żydowskiego), także spore zainteresowanie kulturą żydowską wśród nie-Żydów (a nawet filosemityzm). Reszke odwołuje się przy tym do głośnej książki Ruth Gruber *Odrodzenie kultury żydowskiej w Europie*. Z drugiej strony stara się pokazać „od środka”, co młodzi Żydzi myślą o tymże renesansie, a w szczególności o ogromnej ilości festiwalu kultury żydowskiej w Polsce, zróżnicowanych pod względem jakości i proveniencji.

Rozdział drugi *Tło teoretyczne* przynosi rozważania nad charakterem tożsamości i etniczności w koncepcjach modernistycznych oraz ponowoczesnych. Drugim ważnym kontekstem jest próba nakreślenia cech tożsamości żydowskiej oraz czynników historyczno-społecznych, które ją nieustannie przekształcają (od „żydowskości przez pochodzenie” do „żydowskości przez uznanie”). Z kolei w te dociekania K. Reszke wpisuje bardzo aktualny i kluczowy problem autentyczności „powrotów do korzeni” i „renesansu żydowskości” w Polsce (który później pojawi się także w retoryce osobistych narracji badanych jako istotny komponent identyfikacyjny). Nadto, w klarowny sposób wpleciona została refleksja nad współczesnymi formami konwersji, które w przypadku „nieoczekiwanego pokolenia” przyjmują bardziej charakter społeczny (chodzi bowiem o uautentycznienie i uzyskanie lepszego statusu w żydowskiej społeczności) niż religijny.

W kolejnym rozdziale zaprezentowane zostały metodologiczne założenia pracy. Próba badawcza objęła pięćdziesiąt wywiadów pogłębionych z rozmówcami w wieku od osiemnastu do trzydziestu pięciu lat (są to rozległe granice pokoleniowe: od urodzonych na końcu lat 70. do początku lat 90. XX wieku). Respondenci pochodzą głównie z Warszawy, ośmioro z Wrocławia (poza tym kilkoro z Krakowa, Poznania i Łodzi) i są to zarówno osoby ortodoksyjnie religijne, jak i świeckie. Wszystkich łączy to, że zostali wychowani w kulturze polskiej, w większości również ochrzczeni, zaś o swoim żydowskim pochodzeniu dowiedzieli się dopiero w wieku kilkunastu lat. Ponadto są mniej lub bardziej związani z Polską Unią Studentów Żydowskich (od 2007 r. Żydowską Ogólnopolską Organizacją Młodzieżową – ZOOM). Należy zwrócić uwagę, że autorka książki, jako młoda Żydówka i badacz tegoż środowiska, łączy perspektywę osobistego zaangażowania z rolą naukowca. Jest świadoma ryzyka takiego podejścia: z jednej strony – jak przekonuje – uniknęła wstępnego braku zaufania, z drugiej zaś „rozmówcy mogli uznać pewne informacje za oczywiste, mogli zakładać, że zna odpowiedzi na niektóre z pytań” (s. 103). Analiza bazująca na teorii ugruntowanej została przeprowadzona bardzo skrupulatnie. Mankamentem badań jest jednak

długa perspektywa ich realizacji. Zważywszy, że tożsamość kulturowa jest niezwykle płynna i dynamiczna, na przestrzeni dziesięciu lat (2001–2011) bardzo wiele mogło się zmienić. Pod znakiem zapytania pozostaje zatem możliwość porównania narracji, które powstawały w momencie pierwszego „boomu instytucyjnego” społeczności żydowskiej, z wypowiedziami sprzed trzech lat, gdy sytuacja wydaje się już znacznie bardziej ustabilizowana.

W drugiej części książki, w rozdziale *Narracje tożsamościowe* autorka oddaje głos młodemu pokoleniu. Przytacza fragmenty wywiadów, z których wyłania się obraz młodzieży próbującej zbudować podwójną hybrydową polsko-żydowską tożsamość kulturową (dialektyczną i spójną zarazem). Sam proces odkrywania rodzinnego sekretu posiadania żydowskich korzeni jest przez uczestników badań waloryzowany pozytywnie. Po nim następuje zazwyczaj aktywne poszukiwanie rdzenia „żydowskości” oraz próby włączenia się we wspólnotę młodych Żydów. Do „polskości” zaczynają dołączać komponenty tożsamości żydowskiej: judaizm (dla osób religijnych), selektywne kultywowanie praktyk religijnych przez osoby deklarujące się jako niereligijne, a przede wszystkim etniczne lub kulturowe elementy dziedzictwa żydowskiego (literatura, filozofia, historia, język, państwo Izrael). Budowanie tożsamości to również poczucie misji i odpowiedzialności za kontynuowanie żydowskiej obecności w Polsce, konieczność gromadzenia wiedzy o tradycji i religii żydowskiej, a także pamięci o Holokauście. Jednocześnie młodzi Żydzi muszą zmagać się z problemem „aury nieautentyczności”, wynikającej z braku ciągłości międzypokoleniowego przekazu i konieczności poszukiwania nowych form odniesienia przesyconego kulturową nostalgią za przedwojenną diasporą. Ich tożsamość jest dodatkowo kwestionowana przez Żydów z zagranicy (brak pochodzenia halachicznego oraz „typowego” środowiska żydowskiego we współczesnej Polsce), a także przez Polaków (również za nieposiadanie żydowskiej matki), jak i innych młodych Żydów. Reszka konstatuje dobitnie: „Ta gra w «Kto jest bardziej Żydem?» to niebezpieczna zabawa wśród reprezentantów «nieoczekiwanego pokolenia»” (s. 173).

Powrót Żyda to wielość zebranego materiału narracyjnego i jednocześnie sporo tematów otwartych na dalszą dyskusję. Autorka unika jednoznacznie rozstrzygnięcia, na ile sensowne jest stosowanie wyraźnego rozróżnienia między paradygmatem prymordializmu, wedle którego tożsamość żydowska jest dla młodzieży czymś przypisanym, określonym w dziedzictwie, genach, krwi czy „czymś metafizycznym”, oraz dyskursami konstruktywistycznymi (własna decyzja, indywidualny wybór tożsamościowy). Ten ostatni dominuje wśród analiz narracji biograficznych badaczy, zajmujących się współcze-

snymi tożsamościami żydowskimi, jednak nie potwierdzają tego przeprowadzone badania. Oto bowiem ciągnęła „potrzeba samourzeczywistnienia skłania jednostki do sięgania po kategorie prymordialne w obronie «tożsamości pod znakiem zapytania» lub «tożsamości zagrożonej»” (s. 257).

Niewątpliwym walorem recenzowanej pozycji jest wspaniała narracja, która sprawia, że książkę o charakterze naukowym czyta się jednym tchem. Wzbogacona ilustracjami, świetnie wydana, prezentuje bardzo obszerny materiał z badań w sposób uporządkowany i logiczny. Polecałabym ją badaczom tożsamości żydowskiej, socjologom, pedagogom, ale również wszystkim młodym ludziom, poszukującym odpowiednich dla siebie grup odniesienia i borykającym się z zagubieniem tożsamościowym, którym bliskie mogą być słowa jednego z uczestników wywiadów: „Przyjąłem tożsamość, której nie ma...”.

Joanna Cukras-Stelągowska*

Małgorzata Kozak, *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, ss. 220.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2014.018>

Charakterystyczną cechą pedagogiki jest interdyscyplinarność, rozumiana jako fakt korzystania w niej z dorobku innych nauk: społecznych (psychologia, socjologia), humanistycznych (m.in. filozofia), czy przyrodniczych (m.in. neurobiologia). Ma to uzasadnienie przede wszystkim w samej definicji pedagogiki; chodzi o opis, wyjaśnianie i normowanie w dziedzinie wychowania. W tym kontekście trudno wyobrazić sobie badania nad wychowaniem z pominięciem wspomnianych nauk i faktycznie, badania takie są realizowane. Bez trudu odnajdziemy pedagogów, w pracach których korzysta się z dorobku psychologii czy filozofii. Wychowanie jednak odbywa się również w kontekście społeczno-kulturowym, którego istotnym elementem jest prawo stanowione. W tym przypadku badań pedagogów prowadzi się relatywnie niewiele. Dotyczy to szczególnie przypadków (niebędących tylko sprawozdaniem ze stanu prawnego dotyczącego oświaty), które poszerza-

---

* Dr Joanna Cukras-Stelągowska jest adiunktem w Katedrze Edukacji Dorosłych w Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.